

УДК 330.3:338.4:658

DOI: 10.31732/2663-2209-2019-55-210-215

ФІНАНСОВІ ЗАПОБІЖНИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Марков Р.В.

к.е.н., докторант, Національний інститут стратегічних досліджень,
м. Київ, вул. Пирогова, 7а, 01030, Україна, тел.: (050)-66-00-351, e-mail.: Markov_R@ukr.net
ORCID: 0000-0002-8150-8249

FINANCIAL FUSES OF ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Markov R.

PhD (economics), doctoral student, National institute for strategic studies, Kyiv, st. Pyrohova, 7a, 01030, Ukraine,
tel.: (050)-66-00-351, e-mail.: Markov_R@ukr.net, ORCID: 0000-0002-8150-8249

Анотація. Економічна безпека АПК – це система взаємовідносин між учасниками чотирьох сфер аграрних відносин, яка повинна забезпечувати активні відтворювальні процеси в аграрному виробництві та прийнятну рентабельність аграрної діяльності, знижувати ризики ведення аграрного бізнесу і гарантувати продовольчу безпеку регіону і країни в цілому як складову в забезпеченні національної безпеки держави. В умовах інтеграції аграрного сектору економіки України в європейський економічний простір першочергового значення набувають дослідження напрямів забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Це обумовлено необхідністю адаптації їх фінансової діяльності до посилення конкурентної боротьби на продовольчому ринку в умовах ускладненого (у порівнянні із європейськими виробниками) доступу до зовнішніх ресурсів. Важливою складовою системи економічної безпеки аграрних підприємств України залишається фінансова. Задля забезпечення власної фінансової безпеки мають акцентувати свою увагу на більш доступних для них заходах самозабезпечення фінансовими ресурсами. З наведеного вище переліку інструментів подолання сезонного дисбалансу фінансових ресурсів сільськогосподарських виробників до заходів самозабезпечення фінансовими ресурсами можна віднести перші чотири інструменти, у той час, як наступні три за своєю сутністю є різними варіантами залучення зовнішніх джерел фінансування. Економічна стійкість та безпека сільськогосподарських підприємств є взаємопов'язаними та взаємообумовлюючими характеристиками їх діяльності. Це пояснюється тим фактом, що безпека підприємств є одним з детермінантів їх економічної стійкості, тоді як стійкість функціонування відображає рівень розвитку їх потенціалу, що є основою для формування та зміцнення економічної стійкості. Саме тому підґрунтям для ефективного функціонування та розвитку підприємств є одночасне формування обох вищезазначених характеристик. Однак, наявність ряду невирішених проблем, зокрема виснаженість ресурсного потенціалу та брак підтримки потребують напрацювання запобіжників економічної безпеки підприємств АПК.

Ключові слова: економічна безпека, аграрне підприємство, економічна стійкість, фінансові ресурси, фінансові запобіжники.

Формул: 0, рис.: 2, табл.: 0, бібл.: 6

Annotation. Economic security of agrarian enterprises is a system of relations between the participants of the four spheres of agrarian relations, which should ensure active reproductive processes in agricultural production and acceptable profitability of agrarian activity, reduce the risks of doing agrarian business and guarantee the food security of the region and the country's food security of the state. In the conditions of integration of the agrar sector of the economy of Ukraine into the European economic space, research into the directions of ensuring the economic security of agricultural enterprises is of paramount importance. This is due to the need to adapt their financial activities to strengthen competition in the food market in the context of difficult (compared to European producers) access to external resources. Financial security remains an important component of the economic security system of Ukrainian agricultural enterprises. In order to ensure their own financial security, they should focus their attention on more self-sufficient financial resources available to them. From the above list of tools to overcome the seasonal imbalance of farmers' financial resources, the first four instruments can be attributed to self-sufficiency measures, while the next three are inherently different options for attracting external sources of financing. Agricultural sustainability and security are interrelated and interdependent characteristics of their activities. This is explained by the fact that enterprise security is one of the determinants of their economic resilience, while resilience reflects the level of development of their potential, which is the basis for the formation and strengthening of economic resilience. That is

why the simultaneous formation of both of the above characteristics is the basis for the effective functioning and development of enterprises. However, the existence of a number of unresolved problems, such as resource depletion and lack of support, require the development of fuses for the economic security of agricultural enterprises.

Key words: economic security, agricultural enterprise, economic sustainability, financial resources, financial safeguards.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 1, bibl.: 6

Постановка проблеми. В умовах інтеграції аграрного сектору економіки України в європейський економічний простір першочергового значення набувають дослідження напрямів забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств. Це обумовлено необхідністю адаптації їх фінансової діяльності до посилення конкурентної боротьби на продовольчому ринку в умовах ускладненого (у порівнянні із європейськими виробниками) доступу до зовнішніх ресурсів.

Триєдина роль аграрної галузі у забезпеченні економічної безпеки країни:

- структуроутворюючий елементом економіки та виконує виробничу функцію;
- дає можливість працевлаштування для мешканців села та кошти для існування їх родин, а отже, несе соціальне навантаження та відповідальність;
- використовує природні ресурси та функціонує у тісному зв'язку з навколишнім середовищем, тому несе відповідальність за збереження екосистем [1].

Водночас, зміцнення економічної безпеки аграрних підприємств потребує певних запобіжників, найголовнішими серед яких наразі є фінансові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека АПК – це система взаємовідносин між учасниками чотирьох сфер аграрних відносин, яка повинна забезпечувати активні відтворювальні процеси в аграрному виробництві та прийнятну рентабельність аграрної діяльності, знижувати ризики ведення аграрного бізнесу і гарантувати продовольчу безпеку регіону і країни в цілому як складову в забезпеченні національної безпеки держави.

Власюк О. С. визначає економічну безпеку аграрного сектору економіки як сукупність взаємопов'язаних систем безпеки які відображають функціонування

окремих "блоків" або сфер економічної безпеки держави [2]. На думку Лучик М. В., «економічна безпека аграрної галузі — це продовольча насиченість і збалансоване харчування українського населення, забезпеченість ресурсами для виробництва і здатність до динамічного економічного розвитку сільських територій» [3]. Курган В. П. зазначає, що економічну безпеку аграрного сектора економіки слід розглядати як стан ефективного використання ресурсів підприємства та існуючих ринкових можливостей, який дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечує його тривале виживання і стійкий розвиток [4].

На думку Жураківського Є. С., «економічна безпека АПК — це система взаємовідносин між учасниками сфер аграрних відносин, яка повинна забезпечувати активні відтворювальні процеси в аграрному виробництві та прийнятну рентабельність аграрної діяльності, знижувати ризики ведення аграрного бізнесу і гарантувати продовольчу безпеку регіону і країни в цілому як складову в забезпеченні національної безпеки держави» [5].

Формулювання цілей статті. Метою статті є напрацювання фінансових запобіжників для зміцнення економічної безпеки аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами обстеження сільськогосподарських підприємств виявлено такі очікування респондентів щодо стану їх ділової активності на ІV квартал 2019 р. порівняно з попереднім кварталом (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях):

- зменшення обсягів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами;

- зростання цін на сільськогосподарську продукцію;

- зменшення кількості працівників на сільськогосподарських підприємствах.

Має місце посилення впливу таких стримуючих сільськогосподарську діяльність чинників, як недостатній попит та фінансові обмеження, та одночасне зниження впливу такого фактора, як погодні умови.

Якими є фактичні результати і як вони можуть бути інтерпретовані у світлі економічної безпеки аграрних підприємств?

Скористаємось офіційними статистичними даними, наведеними у Доповіді "Про соціально-економічне становище України за січень – листопад 2019 року" [5]. У січні–листопаді 2019 р. індекс сільськогосподарської продукції порівняно із відповідним періодом 2018 р. становив 102,4%, у т.ч. у підприємствах – 105,6%, у господарствах населення – 98,1%. Обсяг продукції сільського господарства у фактичних цінах, за розрахунками, становив 726521 млн.грн.

У січні–листопаді 2019 р. індекс продукції рослинництва порівняно із відповідним періодом 2018 р. становив 102,8%, у т.ч. у підприємствах – 105,6%, господарствах населення – 98,6%. У січні–листопаді 2019 р. індекс продукції тваринництва порівняно із відповідним періодом 2018р. становив 101,1%, у т.ч. у підприємствах – 105,9%, господарствах населення – 96,8%.

У господарствах усіх категорій порівняно із січнем–листопадом 2018 р. загальні обсяги виробництва м'яса (реалізації сільськогосподарських тварин на забій у живій масі) збільшено в 15 областях, з них найбільше – у Луганській (на 37%), Вінницькій (на 31%), Харківській (на 15%), Полтавській (на 8%), Чернігівській (на 6%), Черкаській, Житомирській (на 5%) областях. Скорочення обсягів виробництва м'яса відбулось у Миколаївській (на 10%),

Одеській (на 8%), Київській (на 7%), Херсонській (на 5%), Запорізькій, Хмельницькій (на 4%), Рівненській (на 2%), Волинській та Кіровоградській (на 1%) областях.

Підприємства у січні–листопаді 2019 р. порівняно із відповідним періодом 2018 р. збільшили обсяг вирощування сільськогосподарських тварин на 7,7%, у т.ч. птиці – на 10,4%, свиней – на 2,5%, проте зменшили обсяг вирощування великої рогатої худоби на 0,7%, овець і кіз – на 9,6%. Відношення загального обсягу вирощування сільськогосподарських тварин до обсягу їх реалізації на забій становило 101,8% (у січні–листопаді 2018р. – 103,7%). Перевищення обсягів вирощування над обсягами реалізації сільськогосподарських тварин на забій зафіксовано в 16 областях; у Луганській, Житомирській, Сумській, Донецькій, Тернопільській, Чернігівській, Рівненській та Полтавській областях обсяги вирощування склали 77,1–99,5% до реалізації тварин на забій.

Обсяг виробленої сільськогосподарської продукції, реалізованої підприємствами, в січні–листопаді 2019 р. порівняно із відповідним періодом 2018 р. збільшився на 18,4%, у т.ч. продукції рослинництва – на 21,9%, тваринництва – на 3,2%.

Середні ціни продажу аграрної продукції підприємствами за всіма напрямками реалізації за січень–листопад 2019 р. порівняно з відповідним періодом 2018 р. знизилися на 6,9%, у т.ч. продукції рослинництва – на 8,3%, тваринництва – на 2,0%. У листопаді порівняно з жовтнем 2019р. середні ціни реалізованої аграрної продукції зросли на 0,8%, у т.ч. рослинництва – на 1,7%, а тваринництва – знизилися на 2,8%.

Отже, важливою складовою системи економічної безпеки аграрних підприємств України залишається фінансова. Задля забезпечення власної фінансової безпеки мають акцентувати свою увагу на більш доступних для них заходах самозабезпечення фінансовими ресурсами. З наведеного вище переліку інструментів подолання сезонного дисбалансу

фінансових ресурсів сільськогосподарських виробників до заходів самозабезпечення фінансовими ресурсами можна віднести перші чотири інструменти, у той час, як наступні три за своєю сутністю є різними варіантами залучення зовнішніх джерел фінансування.

Інструментами подолання сезонного дисбалансу фінансових ресурсів сільськогосподарських виробників є:

- Трансформація структури посівних площ та технології вирощування;
- Скорочення періоду вирощування с.-г. культур;
- Мінімізація термінів реалізації вирощеної продукції;
- Формування власних резервів фінансових ресурсів;
- Залучення кредитних ресурсів;
- Залучення «товарного кредиту»;
- Залучення прямих інвестицій.

Таким чином, сільськогосподарські підприємства України задля забезпечення власної фінансової безпеки мають акцентувати свою увагу на більш доступних для них заходах самозабезпечення фінансовими ресурсами. З наведеного вище переліку інструментів подолання сезонного дисбалансу фінансових ресурсів сільськогосподарських виробників до заходів самозабезпечення фінансовими ресурсами можна віднести перші чотири інструменти, у той час, як наступні три за своєю сутністю є різними варіантами залучення зовнішніх джерел.

Кожен з цих інструментів має власні переваги, і кожен має певні обмеження у застосуванні, а також можливий негативний вплив на формування загроз фінансовій безпеці підприємства (табл. 1).

Наприклад, використання першого інструменту є обмеженим внаслідок досить тривалого виробничого циклу в сільському господарстві: якщо підприємство вже витратило кошти на сівбу озимих культур у минулому році, воно вимушено продовжувати технологічний цикл їх вирощування у поточному році навіть за умов несприятливої поточної ринкової кон'юнктури. Не менш вагомими є

обмеження щодо можливостей швидкої оптимізації матеріальних, трудових та земельних ресурсів підприємства. Останнє пояснюється тим, що матеріальні ресурси більшості аграрних підприємств традиційно мають низький рівень ліквідності, їх трудові ресурси, зазвичай, обмежені мешканцями найближчих населених пунктів, а можливості цих підприємств щодо зміни земельних ресурсів також обмежені умовами відповідних договорів оренди земельних паїв.

За таких обмежень сільськогосподарське підприємство, що працює в умовах самофінансування, не має власної переробки та спеціалізується на виробництві продукції рослинництва у відкритому ґрунті може трансформувати власні грошові потоки лише за двома напрямками: або змінюючи структуру посівних площ у напрямі збільшення питомої ваги високорентабельних швидкостиглих технічних сільськогосподарських культур (при цьому, вирощування «альтернативних» сільськогосподарських культур також обмежене можливостями наявної сільськогосподарської техніки); або змінюючи технологію вирощування цих культур у напрямі екстенсифікації.

Кожен з цих фінансових інструментів має як переваги, так і обмеження у застосуванні, а також можливий негативний вплив на формування загроз фінансовій безпеці підприємства.

Висновки. Економічна безпека сільськогосподарського підприємства не може бути скерована лише на досягнення стабільності, оскільки така категорія невпинно втрачає свою актуальність в умовах гібридизації світових економічних процесів. Водночас, мова може і має йти про стійкість (resilience), тобто набуття системою економічної безпеки властивостей подолання внутрішніх та/або зовнішніх загроз шляхом комплексного задіяння таких складових цієї системи, як: кадрова, екологічна, фінансова, техніко-технологічна, енергетична, виробнича, інформаційна.

**Інструменти подолання сезонного дисбалансу фінансових ресурсів
сільськогосподарських виробників**

Назва інструменту	Головні обмеження у використанні інструменту	Головні загрози фінансовій безпеці підприємства	Напрями мінімізації загроз
1. Трансформація структури посівних площ та технології вирощування	Економічна доцільність. Ресурсні обмеження. Агротехнологічні та екологічні обмеження	Зростання виробничих витрат внаслідок деградації ґрунтів	Пошук оптимальних управлінських рішень із використанням критеріїв не тільки фінансової, але й екологічної безпеки виробництва
2. Скорочення періоду вирощування с.-г. культур	Економічна доцільність. Біологічні обмеження. Погодні обмеження	Зниження доходів підприємства внаслідок зниження врожайності с.-г. культур	Диверсифікація сортового складу основних с.-г. культур (вирощування сортів та гібридів із різними термінами стиглості)
3. Мінімізація термінів реалізації вирощеної продукції	Кон'юнктура аграрного ринку. Рівень розвитку ринкової інфраструктури. Особливості договірної практики	Зниження грошових надходжень підприємства внаслідок низьких цін реалізації продукції	Використання електронних складських свідоцтв та інших сучасних фінансових інструментів
4. Формування власних резервів фінансових ресурсів	Наявність прибутку. Інвестиційні можливості власників підприємства. Особливості оподаткування	Зниження рівня ділової активності підприємства внаслідок «замороження» частини його активів	Використання депозитних рахунків, овердрафтів та інших сучасних інвестиційних та кредитних інструментів
5. Залучення кредитних ресурсів	Кон'юнктура фінансового ринку. Умови державної підтримки. Фінансовий стан підприємства та наявність забезпечення кредиту	Зниження рівня платоспроможності та фінансової усталеності підприємства внаслідок збільшення питомої ваги позикового капіталу	Використання можливостей державної фінансової підтримки щодо здешевлення кредитів (кредитних субсидій)
6. Залучення «товарного кредиту»	Ділова репутація підприємства. Масштаб його діяльності. Фінансові можливості постачальників матеріальних ресурсів	Зростання виробничих витрат внаслідок нецінової обумовленості вибору постачальників матеріальних ресурсів	Поширення практики застосування аграрних розписок та інших сучасних фінансових інструментів
7. Залучення прямих інвестицій	Організаційно-правова форма підприємства. Його фінансовий стан та прозорість діяльності. Позиція власників	Втрата фінансової незалежності підприємства	Пошук оптимальних інвестиційних рішень із використанням критеріїв фінансової безпеки підприємства

Джерело: власні дослідження

Економічна стійкість та безпека сільськогосподарських підприємств є взаємопов'язаними та взаємообумовлюючими характеристиками їх діяльності. Це пояснюється тим фактом, що безпека підприємств є одним з детермінантів їх економічної стійкості, тоді як стійкість функціонування

відображає рівень розвитку їх потенціалу, що є основою для формування та зміцнення економічної стійкості. Саме тому підґрунтям для ефективного функціонування та розвитку підприємств є одночасне формування обох вищезазначених характеристик. Однак, наявність ряду невирішених проблем,

зокрема виснаженість ресурсного потенціалу та брак підтримки потребують напрацювання запобіжників економічної безпеки підприємств АПК.

Література:

1. Козловський С. В., Шаульська Л. В., Козловський В. О., Мазур Г. Ф., Жураківський Є. С. Економічна безпека аграрної галузі України в умовах інституційних трансформацій : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 254 с.
2. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку : метод. рекомендації. Київ, 2008. 48 с.
3. Лучик М. В. Методико методологічні підходи до забезпечення економічної безпеки аграрної галузі. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. 2013. Вип. 10 (3). С. 455-463.
4. Курган В. П. Економіка аграрних підприємств : навч. посібник. Суми : ВТД "Університетська книга", 2008. 270 с.
5. Жураківський Є. С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах інституційних трансформацій. *Агросвіт*. 2015. №12. С. 63-70.
6. Доповідь «Про соціально-економічне становище України за січень – листопад 2019 року». URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/dop/dop_112019.pdf.

References:

1. Kozlovskiy, S.V. Shaulska, L.V. Kozlovskiy, V.O. Mazur, H. F. and Zhurakivskiy, Ye.S. (2019), *Ekonomichna bezpeka ahrarnoi haluzi Ukrainy v umovakh instytutsiinykh transformatsii* [Economic security of the agricultural sector of Ukraine in the context of institutional transformations], TOV «TVORY», Vinnitsa, Ukraine, 254 p.
2. Vlasiuk, O.S. (2008), *Teoriia i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku* [The theory and practice of economic security in the system of economics], Kyiv, Ukraine, 48 p.
3. Luchyk, M.V. (2013), "Methodological and methodological approaches to ensuring the economic security of the agricultural sector", *Ekonomichni nauky. Seriya «Oblik i finansy»*, vol. 10(3), pp. 455-463.
4. Kurhan, V.P. (2008), *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv* [Economics of agricultural enterprises], VTD "Universytetska knyha", Sumy, Ukraine, 270 p.
5. Zhurakivskiy, Ye.S. (2015), "Conceptual principles for ensuring the economic security of the agricultural sector in the context of institutional transformations", *Ahrosvit*, vol. 12, pp. 63-70.
6. Report "On the Socio-Economic Situation of Ukraine for January - November 2019", available at : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/dop/dop_112019.pdf.

Стаття надійшла до збірника 28.09.2019 р.